

poesiskrivning på svenska” (s. 323): Andreas Arvidis *Manuductio ad poesin svecanam* kom ut 1651, och även om han var en klen poet och hustrumisshandlare kunde väl boken ge viss vägledning.

Den tyske professorn Walter Haas har kallat sitt bidrag om språket i Brenners tyska dikter ”Du bist nicht fremde hier”, men texten har sorgligt men tidstypiskt nog översatts till engelska. Den språkvetenskapliga avdelningen avslutas så med Lars Wollins granskning av fru Brenners svenska, som givit ett tydligt utslag: ”Sophia Brenner stavar och deklinerar generellt sett betydligt modernare än de flesta i sin samtid.” (s. 356) Därefter följer ett antal artiklar, som riktar uppmärksamheten på maken Elias Brenners insatser – det är glädjande inte bara som en gärd av rättvisa utan också för deras höga kulturella värde. Torbjörn Sundquist skriver med numismatisk expertis om Elias Brenners stora och ofta prisade myntkatalog *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum*, och längre fram redovisar han en katalog över medaljer präglade över makarna Brenner. Görel Cavalli-Björkman ägnade sig åt miniatyrmåleri redan i sin doktorsavhandling och var sålunda självskriven för ett bidrag om Elias Brenner som skicklig utövare av denna konstart. Hennes framställning kompletteras utmärkt av hennes efterträdare som forskningschef vid Nationalmuseum Karin Sidén i hennes artikel med titeln ”Konstnärsparet Brenner och salongs-kulturen”.

Efter ett i sig lärorikt men från Brenners synpunkt rätt perifert bidrag av musikhistorikern Eva Helenius om Romans tonsättningar av svensk lyrik följer till sist ett av bokens mest innehållsrika kapitel, den danska kvinnohistorikern Marianne Alenius redovisning av den danska Brennerreceptionen (s. 433–485). Den inleddes med ett marknadsföringsmässigt misslyckande 1696–1697, då en mängd dikter av fru Brenner och annat PR-material skickades till biskopen av Fyn, psalmdiktaren Thomas Kingo, men möttes av kompakt tyst-

nad från honom. Alenius förmodar, att det var två danska diplomater i Stockholm, som gav fru Brenner idén att närma sig Kingo, och även om han inte själv besvarade inviten, såg han till att hennes dikter nådde andra läsare i Danmark. En av dem hette Otto Sperling, och han skickade efter att ha läst dem ett beundrande brev till henne. Det ledde till en mångårig korrespondens på latin, som 2006 utgavs av Elisabet Göransson som doktorsavhandling i Lund. Sperling visade sig vara en idealisk kontaktman, eftersom han var både numismatiker och specialist på lärda kvinnor; bland hans manuskript fanns ett *gynaceum* med titeln *De foeminis doctis*. Det var just som lärd och diktande kvinna hon uppmärksammades i Danmark – även Holberg hörde till hennes beundrare – medan hennes poesi knappast vann någon publik. Marianne Alenius lyckas förena sin djupa lärdom med ett beundransvärt flyt i språket, och utgivarna har dessbättre accepterat den i danskt original.

In summa: *Wår lärda Skalde-Fru* är utomordentligt läsvärd för alla, som söker kunskap om senkarolinsk svensk kultur i allmänhet och Sophia Elisabet Brenner i synnerhet. Redaktörerna är också att lyckönska till att ha åstadkommit en utsökt vacker bok i alla avseenden utom ett: om man lägger så stor vikt vid formen, hur kan man då acceptera en avstavnig till synes helt på datorernas villkor? Skall vi som humanister abdikera för maskiner som inte begriper ett dyft av vad de förmedlar?

Inge Jonsson

Jonas Nordin, *Fribetstidens monarki: konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2009). 367 s.

Den här boken har tillkommit inom forskningsprojektet ”Manifestation och kommunikation. Statens och konungamaktens legitimering och propagandaspridning under tidigmodern tid”.

Nordin för sin del håller sig till frihetstiden och hans övergripande frågeställning är: Vad hade monarkin för funktion när kungen inte hade någon? Frihetstiden var ju ständerväldets tid då kungens makt var minimal. Frågan besvaras utifrån undersökningar av 1) hur kungamakten definierades konstitutionellt (kapitlet "Konungamakten"), 2) vilken bild av monarken som förmedlades till rikets befolkning (kapitlet "Manifestation", "Kommunikation" och "Visualitet"), 3) vilka uppfattningar om och förväntningar på kungen som undersåtarna hade (kapitlet "Opinioner – politik" och "Opinioner – monarken"). Frågan (huvudfrågan) är felställd konstaterar Nordin i avslutningen. Kungen var en naturlig, självklar och outhärlig gestalt i tidens politik och samhällssyn. Det vill säga han hade en funktion. Ja, den inledande frågan borde vara tydligare formulerad, för vad som undersöks är: vad hade monarkin för funktion när kungen inte hade någon politisk makt (eller mycket liten)?

I ett inledande kapitel tar Nordin upp aktuella forskningstrender, ger en forskningsöversikt och definierar vissa begrepp. Republik, framhåller han, var vid den här tiden inte knuten till statschefens ställning utan utgjorde motsatsen till despoti. Begreppet republikansk använder han analytiskt för att beteckna försvaret av frihetstidens statsskick, inte för en önskan att störta monarkin. Monarkin var självklar men det rådde skiftande uppfattningar om vilken roll monarken skulle ha och vilken makt. Här saknar jag en aldrig så kort hänvisning till att det vid den tiden fanns endast få republiker som man kunde referera till. Det var den korta Cromwellska perioden i England vid 1600-talets mitt och den nederländska republiken 1650–1672 och från 1702. De var samtliga förbundna med inre stridigheter. Nederländerna hade dessutom med sin dominerande borgarklass en annan socioekonomisk sammansättning än Sverige. Mot den bakgrunden är det inte konstigt att monarkin var självklar för svenskarna. Först 1809 års regerings-

form fastslog explicit att Sverige skulle vara en monarki. Men då hade franska revolutionen ruskat om Europa och USA hade frigjort sig från England och valt en president. Situationen var en annan.

Formen konungen eller kungen? Nordin väljer att låta konungen beteckna monarken i ämbetet medan han skriver kungen när han avser honom som privatperson. Han påpekar att det kan vara svårt att skilja dem åt. I den här anmälan växlar orden kungen, monarken och regenten utan åtskillnad. Situationen får klargöra.

I "Konungamakten" redogörs för monarkens makt i regeringsbesluten. Han hade två röster och utslagsröst i rådet där majoriteten avgjorde. Han kunde alltså överröstas. Var han sjuk eller på resa fattade rådet beslut honom förutan. Mindre viktiga ärenden, däribland utnämningar till lägre tjänster, fattades av kungen med enbart två riksråd och utan omröstning (så kallade kabinettsärenden). Medan kungarna tidigare själva utsett sina rådherrar, var det nu ständerna (riksdagen) som förelade regenten ett tremannaförslag inom vilket han fick välja en ny rådsherre. Genom att de som inte blivit valda sattes upp på förslag nästa gång det blev en vakans i rådet inskränktes hans valmöjligheter ytterligare. Rådsherrarna var oavsättliga men de kunde entledigas – licentieras var termen – men då av ständerna, inte av regenten. Man hade en regering som var helt beroende av ständerna. Den starke mannen i regeringen var inte kungen utan kanslipresidenten, som alltid satt i rådet. Rätt att fatta beslut utan hänsyn till rådet hade regenten endast på två områden, hovet och dess personal samt utdelande av adelskap och friherre- och grevevärdigheter. Men även här kunde det uppstå konflikter. Monarken hade alltså enligt konstitutionen mycket begränsad makt. Men han hade symboliska funktioner. Den oblodiga statsvälningen efter Karl XII:s död gällde konstitutionen, framhåller Nordin. De symboliska uttrycken behölls däremot.

Monarken garanterade symboliskt lag och rätt, statens suveränitet och statens kontinuitet. Ett kungarike var a priori en självständig stat. Nordin nämner andra samtida statsbildningar som eftersträvade att uppnå denna status, som man inte bara kunde ta sig utan som krävde andra staters erkännande. Ju fler förändringar inom staten, desto viktigare var det att behålla kontinuitet där det gick, till exempel i ritualer. Nordin betonar här att den föreställning som ursprungligen legat bakom en viss ritual kunde ha en kvardröjande effekt, så länge ritualen fortsattes. Om kontinuiteten bröts försvann effekten och kunde inte åter-skapas.

I det här sammanhanget ska man se behovet av kungens namnteckning på regeringens beslut. Nordin behandlar detta och skriver träffande att riksrådet "gömde sina beslut bakom konungens namn" (s. 242). Det var fortfarande enbart kungen som undertecknade. Tilläggs kan att det som skilde de frihetstida regeringsbesluten från tidigare regenters var att det i slutklämmen angavs att beslutet fattats "i Rådskammaren". Det var nytt. Rikets undersåtar måste uppmärksamma denna formulering för att märka skillnaden. Den var inte omedelbart slående.

Fredrik I, kung 1720–1751, har blivit känd för att hans namnteckning ibland ersattes av en namnstämpel. Det har setts som ett yttersta bevis på hans maktlöshet. Nordin rader ut hur det förhöll sig och avfärdar denna tolkning. Det var för att spara tid. Vid cirkulärskrivelser signerades till exempel endast ett brev, övriga stämplades. Namnteckningen behövdes på alla, eftersom kungen var den som gav besluten kraft. Nordin understryker att rådet enligt konstitutionen hade kunnat underteckna men att man ville ha kungens namn. Namnstämpeln kom dock att leda till konflikter, som kunde väntas mellan rådet och kungen men också mellan rådet och förvaltningen och då på grund av att rådet efter ett maktskifte partierna emellan bestod av mössor medan

några av kollegierna fortfarande dominerades av hattar.

I "Manifestation" behandlas riter och ceremonier, inte för sitt symboliska bildspråk som kunde vara svårt att uppfatta, utan för det intryck de gjorde, till exempel kröningsaktens exponerande av makt. En jämförelse visar att den effekten var lika stor under frihetstidens kröningar som under stormaktstidens. Smärre ändringar skedde alltid från kröning till kröning. Den enväldige Karl XII:s uppvisade däremot vissa frapperande särdrag. Att kröningarna firades lokalt i hela riket bidrog till effekten och samhörigheten.

Kommunikationskapitlet lyfter fram hur rikets undersåtar hölls informerade om sin överhet inklusive regenten och den kungliga familjen. Kungörelsesystemet – som varit föremål för flera forskningsinsatser under senare år – spelade den största rollen. Genom det kunde allmänheten följa både regeringens beslut och förordningar och kungafamiljens liv med giftermål, födslar och dödsfall. Tidningspressen, som än så länge var mycket begränsad, uppvisade långsamt ett ökande intresse för de kungligas göranden och låtanden. En förhöjning blev det när tronföljaren Adolf Fredrik förmäldes med Lovisa Ulrika och de bildade familj. Det var då mycket länge sedan det funnits barn som kunde förväntas säkra tronföljden. Pressen återgav också vad som hände på olika orter i riket i samband med kungafamiljen: minnesgudstjänsterna efter Fredrik I, firandet av kröningen av den nye monarken och hans gemål, de riksomfattande edsavläggelserna och kungafamiljens resor. Härigenom bidrog monarken med familj till att åskådliggöra att Sverige var en riksgemenskap.

Nordin jämför här *Posttidningar/Inrikes Tidningar* och den under frihetstidens allra sista år utgivna *Dagligt Allebanda*. Även om denna senare publicerade material om monarken och hans familj, så var det i mindre omfattning. I stället inriktade *Dagligt Allebanda* sig på borgarklassen och tryckte insända bidrag. Här

skulle jag ha velat tydligare se några orienterande ord om den situation i vilken *Dagligt Allebanda* började utges, direkt efter 1766 års tryckfrihetsförordning med den livsluft den gav pressen. Skillnaden i förhållande till den halvofficiella *Posttidningar/Inrikes Tidningar* kan delvis ha sin rot här. Frihetstidens press, sammanfattar Nordin, höll kungahuset levande för befolkningen men gick inte in på kungens del i den reella makten. Å andra sidan försökte pressen inte dölja hur det verkligen förhöll sig.

Vad hade rikets invånare då för uppfattning om hur deras monark såg ut? I "Visualitet" går Nordin genom de olika möjligheter undersåtarna hade att bilda sig en sådan. Det är en intressant sammanfattning av hur det var då för oss som är vana att se foton och filmade inslag av kungafamiljens medlemmar till övermått. Resonemangen stöds av ett stort antal härliga och fint återgivna illustrationer. Porträtten är alltid av representativ karaktär, aldrig intima hov- eller familjebilder. Kopparsnitt och träsnitt spreds. Serier av regentporträtt i kronologisk följd betonade kontinuiteten och här kunde avsikten gå före sanningen som då en regentlängd från och med Gustav Vasa till och med Gustav III rubricerades den kungliga gustavianska ätten. Träsnitten, ofta utförda av okända, gjordes ibland efter förlagor som kunde avse en annan kung. Det viktiga var att bilden förmedlade den kungliga upphöjdheten, den fysiska porträttligheten var mindre viktig. Dock blev den större ju närmre i tid "konstnären" var med den avporträtterade. Skulpturer på allmän plats var undantag och mynt med porträtt cirkulerade men relativt sparsamt.

Ceremonier, riter och avbändningar betonade alltså den kungliga högheten och exklusiviteten hos en monark som var nästan helt utan makt. Kungörelserna höll levande att Sverige var en monarki. Nyheter om den kungliga familjen som pressen förmedlade, till en låt vara begränsad del av undersåtarna, underströk

detta. Härigenom betonades kontinuiteten i statsskicket, så mycket viktigare som konstitutionen förändrats i grunden.

De i mitt tycke intressantaste kapitlen är de två om opinioner, de som rör vad "vanligt folk" hade för uppfattningar om monarkens roll i politiken och om honom som person. Det är föga undersökt och svårt att komma åt. Här serveras man en exempelsamling. Nordin utgår från akter rörande majestätsbrott. Dessa brott rannsokades och dömdes av hovrätten men överprövades alltid av Justitierevisionen och akterna finns därför samlade i dess arkiv. Majestätsbrott var inte endast ord och handlingar riktade direkt mot kungen utan också de som vände sig mot det som kungen i sitt ämbete stod för, det vill säga hela den offentliga maktutövningen, lagar och förordningar och statens tjänstemän. Som Nordin visar ledde det till svårigheter eftersom man inte kunde göra kungen ansvarig och inte heller ville låta rådet schavottera. De förgripliga orden och handlingarna fick inte spridas utan hemlighölls så gott det gick. Hela rannsokningsprocessen skriftfördes med försiktighet och en del nedtecknat förstördes efteråt. Domskälen som offentliggjordes angav inte alltid närmare vad brottet bestod i. Offentliga straff försökte man undvika eftersom sådana medförde frågor om vad som låg bakom. På grund av detta förfarande är Nordin försiktig i sina slutsatser när han analyserar åsikter om regeringssättet uttryckta som stöd för konstitutionen, kritik mot riksdagsväldet, kritik mot rådsmakten och propagerande för stärkt kungamakt respektive för envælde samt åsikter om kungen som person. Klart är emellertid att det fanns en folklig föreställning om att kungen ville sina undersåtar väl och var en garant för rättvisa och säkerhet gentemot såväl yttre fiender som adelns maktanspråk. Att denna föreställning höll sig kvar genom frihetstiden med dess maktlöse kung var som Nordin så intressant påpekar en förutsättning för Gustav III:s oblodiga återtagande

av makten 1772. Å andra sidan tillgreps de grövsta okvädingsord, även mot kungen och hans gemål. Uttalanden visar att också en del personer i samhällets lägre skikt var medvetna om kungens maktlöshet och dessutom om vad som rörde sig i den aktuella politiska situationen, ibland dock i förvanskad form. Inte oväntat kan Nordin visa att de högre stånden rannsakades för brott av allvarligare art som förgripliga skrifter medan de lägre hävde ur sig skymfliga ord och åtbörder. Beivrandet av majestätsbrotten hade främst, menar Nordin, en socialdisciplinerande funktion och bidrog därmed till stabiliteten.

Det är en intressant och tänkvärd bok, vars styrka är författarens *resonemang* kring sina frågor. Även om han inte alltid kommer fram till klart uttalade resultat är frågor ställda och belysta. Som redan framhållits är boken försedd med ett superbtt illustrationsmaterial. För att texten ska hålla den röda tråden i resonemangen har mycket information lagts i det omfångsrika notsystemet. Det är i grunden positivt men ibland skulle det ha varit bra med en kort upplysning i den löpande texten. Majestätsbrotten var till exempel ofta knutna till aktuell politisk situation, något som kan framgå först i en not.

Intressant och tänkvärd, ja, inte minst med tanke på dagens Sverige. Även om förhållandena nu är så annorlunda börjar man fundera. Vilken funktion har den maktlöse monarken nu? Var går nu gränsen mellan kungen som statschef och som privatperson? Hur långt kan pressen gå åt ena eller andra hållet i sin bevakning av kungahuset? Vilken roll inom nationen hade egentligen det tal som kungen höll vid minneshögtiden efter tsunamikatastrofen, det tal som mötte så stor uppskattning? Varför vill svenskar, som strävar så efter jämställdhet, i så hög utsträckning behålla monarkin? Behov av en person över stånden (läs: de politiska partierna)? Behov av kontinuitet?

Anna-Brita Lövgren

Jessica Parland-von Essen, *Affärer, allianser, anseende: konsten att tillhöra eliten i Helsingfors ca 1740–1820* (Helsingfors: Schildts, 2010). 224 s.

Jessica Parland-von Essens bok *Affärer, allianser, anseende* är en kulturhistorisk studie av en på 1740-talet liten stad som på 1820-talet har blivit huvudstad. Under de studerade decennierna förändrades också stadens elit. Den nya länsindelningen 1776 flyttade landshövdingen och hans tjänstemän från Helsingfors till Tavastehus. Sveaborgs fästningsverk däremot förde med sig officerarna och aktiverade handeln. När Helsingfors 1812 blev huvudstad flyttade en ny ämbetsmannaelit till staden. När staden växte kände inte alla längre varandra. Det blev allt viktigare att markera distinktion och tillhörighet i ett visst skikt genom yttre markörer och livsstil. Att njuta anseende, ha rätt yttre framtoning och vara känd för sin hederlighet var viktigt för borgarna vid denna tid. Dessa egenskaper kunde uppnås genom vänskaps- och släktskapsband, och genom de rätta konsumtionsvalen, och var av oersättlig betydelse i konkurrensen om tjänster och ställning i samhället. Detta, konstaterar Parland-von Essen, gäller både i tävling med adeln och inom det egna ståndet.

Med ett personhistoriskt betraktelsesätt närmar sig Parland-von Essen sitt ämne. Hon koncentrerar sig på tre Helsingforssläkter och undersöker genom dem elitens villkor i en stad i förändring där pengar, utbildning och nätverk var viktigare än någonsin tidigare. Förändringen studeras och illustreras genom fältproviantmästaren Mathias Weckström (d. 1776), borgmästaren Johan Kuhlberg (1726–1790) och läkaren Otto Berndt Rosenström (1765–1819) och deras nätverk som går in i varandra. Studien visar att borgarna i Helsingfors hade aktiva kontakter åt flera håll och vädersträck. Äktenskapspartner, och genom dem nya affärskompanjoner, fann man bland annat i Viborg, Reval och Stockholm. För den person-